

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертацията на

Сечил Юзерган,

редовен докторант по Философия с преподаване на английски език
към Философски факултет на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“,
на тема: *„В търсенето на постчовешката ера – критика на сливането на
човешката биология с изкуствения интелект“*

за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“

в професионално направление **2.3. Философия**

от доц. д-р Силвия Кръстева, ЮЗУ „Неофит Рилски“

В настоящия момент от 21-ви век философската теория и рефлексия е изправена пред почти всекидневно раждане на нови научни области, които се нуждаят от философско осмисляне и критично разглеждане. Сред тях са философия на информацията, философия на виртуалната реалност и особено мощно напредващата почти ежедневно теория на изкуствения интелект (ИИ). Дисертацията на Сечил Юзерган е точно така актуална и отговаря на истински насъщната днес, в този момент, необходимост да се осмисли, да се събере и развие в единен дискурс цялата тази тематика, даваща нови теоретични и практико-приложни проблеми. В тях дисертационното изследване се вглежда и удържа една цялостна гледна точка: тази лавина от нови познания и проблеми да се осмисли откъм човешкото. Поставен е водещият въпрос: има ли онтологическа промяна в човека и в човешкото състояние? Как да се осмислят дълбоките причини на технологическия прогрес и как да се оформят до единна платформа новата концепция и футуристични, и философски познания за навлизането на човека изцяло в дигиталната ера. Сечил Юзерган удържа тези въпроси през цялото тяло на дисертацията, което е богато и обосновано разгърнато, владее и проблемното поставяне откъм чисто философските му основания и което е изключително ценно, откъм един философско-приложен аспект.

Дисертацията покрива в най-висока степен изискванията за дисертационен труд. Обемът е 208 страници. Разгърнат е в увод, пет глави с развити параграфи, с ясно изразена логическа структура и преход в проблемите, литература. Литературата наброява 101 източници, съвременни, представителни по тематиката. Привлечени са

основни източници по новите направления и философия на ИИ, философия на взаимодействието човек – машина, социалните и етическите проблеми, както и е заложен преглед и фундамент от широк спектър класически философски теории и автори от античността до днес. Изключително интересен е подходът на С. Юзерган след всяка глава, включително и след редица параграфи, да се прави обобщение. Като тук има две особености, които правят отлично впечатление – с обобщението докторантката разглежда нови, допълнителни идеи и проблемни аспекти и, второ, там предлага ясен собствен отговор и аргументация, винаги в критичен план, на разглежданите концепции и повдигнати въпроси. Така постепенно се развива богат спектър от проблеми и теоретични концепти, но от друга страна се изяснява критичната гледна точка и се дава личното отношение на докторантката, за да се оформи постепенно напълно обосновано решение на зададения в дисертационната теза проблем.

Първата глава разгръща онтологическите параметри на новия дигитален свят, който превзема глобалното човечество в първата четвърт на 21-и век. С. Юзерган посочва, че това е тенденция, която трябва да завърши в технологичната „сингуларност“ (с. 3) – изцяло потъване в света на технологиите и последващото заличаване на границите естествен свят – виртуално, човешко – дигитално. Онтологичната основа на зараждащата се нова сфера е огромният информационен поток от данни, в които човечеството постепенно потъва и пренасочва изцяло своя живот и ежедневието на всички нива, генерирайки още повече информация. Затова и настоящата епоха създава инфо-сферата, с нова онтология, възможности и принципи.

Сечил Юзерган великолепно систематизира онтологичното удържане на тази нова област – развитите дигитални устройства и нови технологии и показва как те влизат в ускоряващо се и актуално взаимодействие с човешките същества. Тук водеща е технологичната революция на въвеждането на ИИ, повсеместно от 2018 г. (с. 10). Но тук дигиталната технология се проектира на едно по-дълбоко ниво – С. Юзерган великолепно показва основата на едно такова взаимодействие: сливането на човешкия мозък и ИИ чрез нови информационни системи, което е изследвано като една от централните нишки в дисертацията и поставя едно от възможните решения за създаването на генерален ИИ – върху симулирането и транслирането на естествения интелект в машинна система. Сечил Юзерган разгръща и целия спектър от трансформация на човешкото – като „подобрения“, усъвършенстващи човека, които да аугментират човешките способности, включително и когнитивните. Това също е систематично проследено през цялата дисертация.

Първата глава разширява този преглед на дигиталната ера откъм нейните исторически основания (с. 14), което е чудесно разгърнато от С. Юзерган с една от най-актуалните концепции, с поглед към бъдещето на дигиталното човечество. С. Юзерган разглежда концепцията на Л. Флориди за историческото развитие, конструирано откъм напредъка на технологиите. От тази гледна точка отпадат традиционните исторически епохи, които се проектират с оглед на бъдещето, доминирано от технологичната дигитална еволюция. Цялата *пред-история* обхваща огромен дял от развитието на човечеството и завършва с въвеждането на дигиталните технологии. Съвременните същинско *исторически* времена са настоящите и се характеризират с появата на информационните технологии, с въвеждането на компютрите от средата на 20-век. Футуристичната тенденция очертава *хипер-историята* и пълното потъване на човешкия свят в инфо-сферата. Тук се появява и водещият термин за цялата дисертация: това „след“, „свърх“, *отвъд* надстрояване на човешкото и на човешкия свят, а с това изниква и въпросът за еволюцията на човека.

Чудесно е представена теорията за петте индустриални революции, за да се даде технологичният ход на човечеството, като трябва да се отбележи, че петте революции обхващат периода на модерността (от 1762 до днес, с. 22) и се базират на типовете извличане на енергия и на въведени нови технологични инструменти и устройства. Особено интересна е 4-та индустриална революция, която започва с масовото навлизане на информационните технологии от началото на 20-и век до днес изцяло в структурираното отношение „човек – машина“ (с. 19), основано на „умните машини“ (с. 23), резултирало в разработването на ИИ, като технология от нов ред. Основната гледна точка тук е: изменят ли тези технологични нововъведения „човешкото съществуване“ (с. 21)? А как човешкото същество ще отговори на този въпрос за 5-та индустриална революция, която трябва да доведе до „колаборация“ и дори до пълно „сливане на човек и машина“, което дори се утвърждава като идеал за новия хуманизъм (с. 25).

С. Юзерган описва новите реалности: *хиперреална, хибридна*, с възможности за „ъплоудване“ на човешкия мозък и съзнание в компютрите и поставяне на мозъчни импланти (с. 31). Тук особено интересни са вижданията, че човешкото поведение е изчислимо и може да се постави като *емулгация* (превод) на мозъчните функции в програмирането на машините, като основа ва взаимодействието човек – компютър.

С допускането на технологичния напредък за определяне на еволюцията на човека и човешките общества постепенно се стига до необходимостта да се осмисли философски що е технология и да се задълбочи изследването, навлизащо в отношенията

на човека и технологиите, като „философия на технологиите“. На тези въпроси е посветена Втората глава. В нея Сечил Юзерган подхожда коректно, търсейки дефинирането на технологията и поставянето на въпроса има ли „същност“ технологията. С. Юзерган преглежда основните тези за технологията като „инструмент“, като „правила“ и като „система“ (с. 48), като обосновано заема становище за технологията като система, поради сложността на технологията в обединяване на устройства, познания и инструкции, но и заради човешкото отношение в целия този комплекс (с. 50). Тук технологията е обоснована като нова „човешка система“ (с. 53). Позицията на С. Юзерган се аргументира и с разглеждането на Хайдегеровата постановка с детайлния анализ на технологията като „човешка дейност“, свързана с възможността на човека чрез нея да *разкрива* света, откъм страната на креативното (и художествено, и мистично, с. 57) начало, като *пойезис*. Което, както подчертава С. Юзерган, е изгубено в модерността. Този проблем отвежда С. Юзерган към изследване на творческото начало на човешките прояви в и чрез технологиите, с което докторантката аргументира собственото си виждане, че технологията „няма същност“ (с. 61), а е израз на творческото начало на човека, което не е заличено от технологиите, даже напротив, то се разгръща неотклонно още от античното „*техне*“. С. Юзерган разглежда устойчивата тенденция на това творческо начало в еврейството, исляма и християнството, като „божествена страна“ на човека.

С това на преден план в изследването излиза човекът, човешката страна, проявени в условията на технологическия напредък и в дигиталния свят. С. Юзерган чудесно построява подходът – дефиниране на проблемите, критически анализ на „човешкото състояние“ в дигиталната ера. А това опира до дефиниране на самия човек – С. Юзерган го конструира в цялостен дискурс, демонстрирайки изходното начало – *разумът* като доминантата за определяне на човешкото от античността, включително източните религиозно-философски вярвания, до модерността. Със зараждането на концепцията за дуалната природа на човека: разум/съзнание и тяло, със спецификата на човешкото самосъзнание и индивидуалност, на биологичната теория за еволюционната степен на човека – през тялото, емоциите и културната идентичност. Всичко това определя „човешкото състояние“ и пред това се изправя дигиталната 5-а индустриална революция – как технологиите ще се приложат върху човека, дали изобщо ще е възможно и в какво ще се превърне човекът?

Човешкото същество, в неговата дуална природа, се натъква на своите слабости и „ограничения“, които проектират целта на напредъка – човешкото същество „да се

подобри“ – възниква логически преходът към Третата глава на дисертацията, изследваща вижданията за човешкото състояние в 5-та индустриална революция: възможностите за подобряване на човека и превръщането му в „пост-човек“ – свръх-човек. С. Юзерган проследява детайлно нововъведенията в „ерата на подобренията“ (с. 81) в целия спектър с критичния въпрос: ще остане ли човек в сегашния си вид или това подобряване и аугментиране е част от еволюцията на човека и от неудържимия технологичен прогрес, който неотклонно се води от разума и от науката. С. Юзерган обсъжда статуса на всяко едно технологическо нововъведение, което надгражда човешките способности и показва как естествено възниква въпросът дали това води до нов вид човек, дори като нов природен вид (с. 85).

С. Юзерган критично разглежда и проблема за или против подобренията и обсъжда до каква граница трябва да се отиде (с. 86). Възможно ли е човекът да се превърне в изцяло виртуално същество, да стане човек-машина или трябва да се придържа към съгласие с био-консерваторите за запазване на естественото състояние на човешкото тяло и човешката биология (с. 91)? Разглежда се етическият проблем за „човешкото достойнство“, възможно ли е да останем свързани с природата, особено в източните културни модели на живот и вярвания. И какво ще стане, ако не всеки има такива подобрения: социалното разслоение върху основата на подобренията като придобивки за малцина. С. Юзерган проследява дебатът за приносът към човечеството на подобренията: удължаването на живота, значителното увеличаване на способностите на човека. В цялата трансформация на човешкото С. Юзерган подчертава необходимостта да се опази човека, вече едва ли не превърнат в застрашен вид (с. 100). От еволюционна гледна точка се повдига въпросът за „специфичния идеал за нашия вид“ (с. 100), за признаването на новите човешки хибридни персонажности (с. 102).

В заключителната част С. Юзерган подробно разглежда Мозъчно-компютърния интерфейс, невротехнологиите с основните мотиви да се подобри най-ценната, именно когнитивната способност на човешкото същество, с въвеждане на етическите и социални проблеми за контрола и за манипулацията на съзнанието и оттам за нарушаването на основните човешки права и свободи.

Особено интересна е Четвърта глава с прекрасна реконструкция и критически поглед към новите философски направления, осмислящи променените условия на човека, на неговата еволюция и проект за бъдещето. С. Юзерган прави точно разграничение на двете съвременни направления: трансхуманизъм и постхуманизъм, които често се смесват или се разглеждат като едно направление. Изработени са

философските им корени и е направен чудесен сравнителен анализ на водещите им тези. Трансхуманизмът е направление с основна вяра в технологичния напредък, което чертае идеала за човека в сливането му с машините като „пост-човек“ и като „краен продукт на човешката еволюция“ (с. 114). С. Юзерган детайлно посочва връзката на трансхуманизма със зараждането на хуманизма още от новите времена. Трансхуманизмът възприема за своя платформа близостта с Просвещението и пиететът към науката, технологиите, оптимизма за прогреса на човечеството и науката. Трансхуманистите предвиждат оптимистично и бъдещето на човечеството – без страдания, в едно съвършено състояние, ва максимално реализиран капацитет на човешкото същество (с. 125)

Това отиващо отвъд, „трансцендиране“, на човешкото е заложено и в постхуманизма, както подчертава С. Юзерган, но откъм освобождаването от антропоцентризма и приемането на универсалността на всички живи същества. Това е и „пост-човекът“ като идеал на постхуманизма – също в колаборация с машините и като резултат на технологическия напредък, но постхуманистите предупреждават за рисковете от загуба на човешката идентичност. Постхуманизмът прегръща тезите на постмодернизма (с. 134) с децентрализацията на субективното начало, с плурализма на гледните точки и затова е определян и като пост-антропологичен.

Накрая на Четвърта глава С. Юзерган поставя въпроса дали човечеството в настоящия етап е постигнало етапа на пост-човека и привежда цялата платформа на подобрения човек като „техногенезис“ на човека. Тук е намерило място и разглеждането на концепцията на Ницше за свръхчовека, като докторантката подчертава, че тезата на Ницше предвижда духовна трансформация и себенадмогване на човека, без да се залага на сливането с машините и трансформация на човешката биология. Това ще определи и крайната теза на С. Юзерган, че въпреки всички тези технологични трансформации и футурологични визии човекът в своите начала и екзистенция остава същият.

Тази крайна теза се разгръща и аргументира през цялата Пета глава. Проследена е екзистенциалната философска визия на М. Хайдегер в отношението на човешкото същество и света (с. 158). С. Юзерган разгръща анализа в централната теза, че чрез екзистенциалната си предразположеност да се свързва със света, да изгражда цялостна структура с външното човекът може да разкрива света и така да реализира своята същност, прехвърляйки връзки на цялост през „бездната на битието“ (с. 161), което е и придаване на „дълбочина“ и многомерност на нещата в света и на взаимодействието им с човека. А така това взаимодействие отива отвъд субект – обектния дуализъм. Според

докторантката тази връзка се залага върху автентичното присъствие на човека в света именно като физическо присъствие, чрез тялото на човека.

Оттук докторантката прави интересна и ценна връзка с феноменологичния анализ на тялото и на възприятието на М. Мерло-Понти, така е свързана екзистенциалната философия на Хайдегер и феноменологическата философия на Мерло-Понти. Разкрита е в детайли концепцията на М.-Понти за тялото като единствената връзка със света.

Ето това според С. Юзерган все още не се отдава на съвременните технологии – тази дълбоко лична и индивидуална, толкова сложна връзка на човешкото тяло и външния свят, и това все още разграничава естествения от виртуалния свят, колкото и виртуалната реалност да използва кодовете за различаване на външната реалност. Изключително важен въпрос тук е, ако ще трябва да се появи супер ИИ, възможността за дигитализиране на тази сложност и дълбока персоналност на телесното отношение към света, за изцяло прежеждане на дълбочината и детайлността на пълноценно реалното, като „живо преживяване на света“ (с. 184). Дали според С. Юзерган това е възможно, ще бъде ли постигнат генералният Изкуствен интелект?

Представеният автореферат отговаря на дисертацията. Съгласна съм с приносните моменти, като ще отбележа възможността 5-и и 6-и приносен момент да се обединят. Не установих плагиатство в дисертационния труд. Нямам съвместни публикации с докторантката.

Предвид изключително добре построената логически и понятийно-генетично структура на дисертационния труд, богатството на приведените проблеми и направените обзорни и критични прегледи на философските основания на централните разгледани концепции, както и широкия спектър и отлично познаване на темите за технологиите, за взаимодействието на човека и машините, за навлизането на ИИ в човешкия свят, и за аргументираните евристични приносни моменти в нея ще гласувам убедено „ЗА“ присъждането на образователната и научна степен „Доктор“ на Сечил Юзерган за нейната дисертация на тема: „**В търсенето на постчовешката ера – критика на сливането на човешката биология с изкуствения интелект**“ и призовавам уважаемите членове на Научното жури да гласуват по същия начин.

01.02.2024 г.

Доц. д-р Силвия Кръстева